

Nedarnioji vaikų dvikalbystė mišriose emigrantų šeimose

Inga Hilbig

Vilniaus universitetas

Inga.Hilbig@flf.vu.lt

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos nedarniosios vienalaikės emigrantų vaikų dvikalbystės su lietuvių kalba priežastys. Tirtos atkarpos iš 25 kokybinių pusiau struktūruotų interviu su vaikų mišriose šeimose svetur auginančiomis lietuvėmis ir pluoštas tokių moterų pasisakymų feisbuke. Pirmiausia aiškinamasi, kas lemia pačių emigrančių ne(be)kalbėjimą lietuviškai savo šeimose, kai vaikai neįgyja net recepcinių mažumos kalbos gebėjimų. Po to išskiriamos galimos pasyviosios vaikų dvikalbystės – nekalbėjimo lietuviškai – priežastys, galiausiai – per mažai išlavėjusių ar nykstančių kompetencijų priežastys. Nedarnią dvikalbystę su mažumos kalba gali lemti daugybė įvairių objektyvių ir subjektyvių, pirminių ir antrinių, sociolingvistinių, psichologinių ir kitų veiksnių bei jų derinių. Manytina, kad itin svarbus yra jausminis – neigiamų emocijų – aspektas.

Raktažodžiai: *ankstyvoji vienalaikė dvikalbystė; dvikalbystė su lietuvių kalba; nedarnioji dvikalbystė; mišrios šeimos; emigrantai*

Unharmonious early bilingualism in inter-ethnic Lithuanian emigrant families

Summary. The article seeks to investigate the main reasons that cause inharmonious early bilingualism in inter-ethnic Lithuanian emigrant families. The data consist of extracts from 25 semi-structured interviews with Lithuanian women and Facebook comments of such emigrant mothers. Firstly, the study identifies the reasons why some informants themselves do not speak Lithuanian in their families, which leads to their children not even being able to understand it. These reasons can be lack of knowledge about the nature of early simultaneous bilingualism with a minority language, weak or negative attitudes towards Lithuanian and / or Lithuania, urgent need to fully integrate, influence of non-Lithuanian speaking partners, dominance of the majority language over bilingual mothers, and children's passive bilingualism or insufficient comprehension skills. On their part, children can be growing up passively bilingual because of the minority language input shortage, not enough possibilities and real need to practice it in their daily lives, and because mothers tolerate bilingual conversations with certain discourse strategies. Finally, this paper examines the factors determining underdeveloped or attriting competences in the minority language. Children might be able to participate in very simple colloquial conversations in Lithuanian but cannot express themselves more freely in it or on different topics. They lack higher quality and more various input, e.g. through books or films in the Lithuanian language. They protest against minority language classes, where they could have a chance to learn to read and write in the minority language and further develop their skills. The analysis has revealed a variety of different reasons and their complex combinations that contribute to inharmonious bilingualism with Lithuanian as a minority language. They are objective and subjective, primary and secondary, sociolinguistic, psychological, pedagogical, and maybe some other reasons. A crucial role is played by mothers' negative emotions in the face of struggles and children's resistance, which also negatively affects success in bilingual child-rearing.

Keywords: *early simultaneous bilingualism; minority language; inharmonious bilingualism; Lithuanian emigrant families; inter-ethnic families*

1. Įvadas

Vienu bendru dvikalbystės terminu įprasta vadinti kasdienį dviejų – ar daugiau – kalbų vartojimą, t. y. jis aprėpia ir daugiakalbystės reiškinį (Myers-Scoton 2009; Baker 2011). Dvikalbystė gali būti suvokiama ir kaip gebėjimas bent suprasti daugiau nei vieną kalbą (De Houwer, Ortega 2019: 3). Tarp daugybės dvikalbių pasaulio žmonių – ir į kitas šalis persikėlę asmenys bei jų vaikai. Nustatyta, kad dvikalbėje aplinkoje nuo mažumės augantys vaikai įgyja tam tikrų kognityvinių, neurofiziologinių, socioemocinių pranašumų (Białystok, Craik, Luk 2012; Schweizer, Ware, Fischer, Craik, Białystok 2012). Sklandi dvikalbė raida svarbi tiek paties vaiko, tiek mažumos kalbos vartotojų tėvų, tiek visos šeimos gerovei (De Houwer 2015). Mokyklos, dominuojančios socialinės aplinkos – daugumos – kalbą vaikai dažniausiai sėkmingai išmoka ir ją vartoja (De Houwer 2017), tačiau mažumos kalba ar kalbos gali likti nepakankamai išlavėjusios, funkciškai redukuotos, patirti atriciją. Tiek užsienio tyrėjų, tiek lietuviškuose darbuose (Jakaitė-Bulbukienė 2015a, 2015b; Blažienė 2016; Hilbig 2019) rašoma apie tvirtų teigiamų tėvų nuostatų, įvesties mažumos kalba dažnumo, kiekybės ir kokybės svarbą, taikytinas tam tikras dvikalbystės ugdymo ir diskurso strategijas, nuoseklumo, socialinės mažumos kalbos aplinkos už namų ribų būtinybę, reikalingas dėti pastangas, laiko, finansinius išteklius ir kt.

Mišrios etninės sudėties šeimų vaikai turi galimybę tapti ankstyvaisiais vienalaikiais dvikalbiais (angl. *early simultaneous bilinguals*). Pastarieji dvi ar daugiau kalbų girdi ir įsisavina vienu metu nuo gimimo. Daug taip augančių asmenų išties tampa daugiau ar mažiau darniais dvikalbiais – t. y. geba vartoti abi ar visas įgytas kalbas komunikaciniams ir kitiems savo poreikiams tenkinti. Sėkmingos aptariamo tipo dvikalbės raidos atvejai žinomi nuo pirmųjų klasikinių ankstyvajai dvikalbystei skirtų darbų (Ronjat 1913; Pavlovitch 1920; Leopold 1939, 1947, 1949a, 1949b). Tokia dvikalbystė plačiojoje visuomenėje laikoma pačia natūraliausia, tikriausia ir – tarsi savaime suprantamu mišrių šeimų atžalų gyvenimo reiškiniumi.

Tačiau ne visos vaikų dvikalbystės su mažumos kalba potencialą turinčios šeimos jį išnaudoja. Įvairūs tyrimai rodo, kad mažumų kalbų vartotojai tėvai ne visada bendrauja su vaikais gimtosiomis savo kalbomis; kad socialinės daugumos kalba yra linkusi stelbti vaikų mažumos kalbą; kad pastarąją vaikai neretai tik supranta, bet jos nevartoja – yra vadinamieji pasyvieji, arba receptyvieji, dvikalbiai (De Houwer 2009, 2017). Esama pagrindo manyti, kad mišrios etninės sudėties šeimose, ypač jei tėvas yra daugumos kalbos kalbėtojas, tikimybė, jog vaikų dvikalbystė bus ne tokia darni, didesnė nei vienatautėse, kur mažumos kalba vartojama abiejų gimdytojų (De Houwer 2003; Barron-Hauwaert 2004; Jakaitė-Bulbukienė 2015a; Hilbig 2019). Ankstyvųjų dvikalbių iš mišrių šeimų dvikalbystė atrodo mažiau sėkminga ir žvelgiant iš ilgalaikės – tolesnio dvikalbių žmonių gyvenimo – perspektyvos (Montrul 2016).

Nedarnioji, arba nesėkminga, vaikų dvikalbystė šiame darbe suprantama kaip priešprieša Annick De Houwer (2015) apibrėžtai darniajai (angl. *harmonious*). Pastaroji suvokiama platesniame šeimos gerovės kontekste ir teigiama, kad svarbiausia yra subjektyvus pačių tėvų ir vaikų vertinimas bei savijauta: jei kalbų kontakto situacijoje šeima nepatiria tarpasmenių ar vidinių problemų, konfliktų – vaikų dvikalbystė laikoma darniąja. Pateikiama ir objektyvių kriterijų. Pagal juos galima atitinkamai teigti, kad jei: a) tėvai ir vaikai tarpusavyje bendrauja skirtingomis kalbomis; b) vaikai supranta, bet šeimoje aktyviai nevartoja mažumos kalbos; c) vaikų mažumos kalbos kompetencijos yra daug prastesnės nei daugumos kalbos, grėsmė šeimos gerovei, jos narių santykiams kyla arba gali kilti ateityje.

Kraštutinis nedarniosios dvikalbystės atvejis – kai vaikas auga vienakalbis, t. y. (beveik) neturi ir recepcinių mažumos kalbos gebėjimų, nes šeimoje pastarosios (beveik) negirdi.

Ankstyvosios vaikų dvikalbystės temos įvairiausiai aspektais ir iš skirtingų lingvistikos ir kitų mokslų perspektyvų pasaulyje plėtojamos jau kelis dešimtmečius, tačiau Lietuvoje tai vis dar nauja tyrimų erdvė. Lietuvių, kaip mažumos, kalbos išlaikymas svetur gyvenančių lietuvių šeimose kelia visuomenės, pačių tėvų susirūpinimą ir reikalauja daugiau mokslinio dėmesio. Jau tirta įvairių emigracijos bangų ir kartų (bet daugiausia Antrojo pasaulinio karo politinių pabėgėlių bei jų palikuonių) JAV ir Vokietijoje šeimų kalbos politika bei vadyba, kalbos ir tapatybės ryšiai, aiškintasi, kas lemia lietuvių kaip paveldėtosios kalbos išlaikymą ir perdavimą šeimose iš kartos į kartą (Jakaitė-Bulbukienė 2015a, 2015b); gvildentos vienataučių Londono lietuvių šeimų vaikų kalbos ypatybės (Blažienė 2016); išsamiai aprašyta vaikų dvikalbystės su lietuvių kalba padėtis skirtingos tautinės sudėties Oslo lietuvių šeimose (Hilbig 2019).

Ligšioliniuose lietuviškuose tyrimuose apie emigrantų šeimas iš esmės susitelkta į sėkmingą mažumos kalbos perdavimą ir jį laiduojančius veiksniai. Užsienio mokslinėse publikacijose nedarniosios dvikalbystės atvejai yra dokumentuoti (Okita 2002; Timofeeva, Heen Wold 2004; De Houwer 2007; Slavkov 2015; Karpava, Ringblom, Zabrodskaja 2018 ir kt.), tačiau teksto autorei nežinomi specialiai šiai temai skirti sociolingvistiniai, iš etnografiniu metodu sukauptos medžiagos parašyti, nedarniosios dvikalbystės priežastis apibendrinantys darbai.

Pastebėtina, kad apie sėkmingą savo vaikų dvikalbę raidą tėvai noriai kalbasi su aplinkiniais, džiaugiasi, didžiuojasi, dalijasi patarimais, rašo socialiniuose tinkluose, duoda interviu žiniasklaidai ir mokslininkams. Čia pristatomo darbo ištis tapo įmanoma todėl, kad pavyko surinkti pakankamai duomenų iš tokių motinų, kurių vaikai – ar taip pat ir jos pačios – (beveik) ne(be)kalba šeimose lietuviškai; arba vaikų dvikalbystė su lietuvių kalba, nors vaikai lietuviškai ir moka, motinoms neatrodo sėkminga, nes mažumos kalba yra per silpna, ją smarkiai stelbia daugumos kalba.

2. Tyrimo tikslas, metodas, darbo struktūra

Tyrimo tikslas – ištirti nedarniosios vaikų dvikalbystės mišrioje emigrantų iš Lietuvos šeimose priežastis. Žiūrima, kokios jos išryškėja pačių motinų diskurse šia tema. Dalis medžiagos gauta iš 25 giluminių pusiau struktūruotų interviu su Europoje (daugiausia Jungtinėje Karalystėje, Norvegijoje ir Vokietijoje) gyvenančiomis šiuolaikinėmis pirmosios kartos emigrantėmis lietuviomis, sukūrusiomis mišrias šeimas ir turinčiomis vaikų¹. Tačiau šių duomenų nedarniosios dvikalbystės temai atskleisti nepakako, tad surinkta ir pluoštas tokių moterų pasisakymų dviejose uždaroje feisbuko grupėse². Viena grupė skirta už kitataučių ištekejusioms lietuvioms, kita – vaikų dvikalbystės, daugiausia su lietuvių kaip mažumos kalba, klausimams aptarti. Tyrėjos atskiru įrašu trumpai pristatytas tyrimas ir paprašyta atsiliepti ir komentaruose pasidalinti patirtimi bei jausmais emigracijoje gyvenančias lietuves:

- a) kurios patiria didesnių sunkumų ir rūpesčių su vaikų lietuvių kalba;
- b) kurių vaikai ne(be)kalba su jomis lietuviškai;
- c) kurios galbūt ir pačios namie ne(be)kalba arba mažai tekalba gimtąja kalba.

¹ Interviu gauti vykdant projektus „Emigrantų kalba“ (2011–2013 m.) ir „Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas, nykimas“ (2015–2018 m.). Kadangi mokslininkų grupės daryti interviu aprėpė daug temų bei klausimų, be to, dauguma kalbėti sutikusių informantų pasakojo apie daugumą darnią savo vaikų dvikalbystę, šiam darbui imtos 22 atsitiktų pokalbių, kuriuose motinų pasakojama apie su vaikų lietuvių kalba susijusius rūpesčius ir problemas, atkarpos. Informančių tikslingai ieškota ir pačios teksto autorės specialiai pristatomam tyrimui – gauti dar 3 svarbių interviu konkrečiai apie pasyviąją vaikų dvikalbystę ir su lietuviškai šeimose ne(be)kalbančiomis motinomis.

² Apie internetines diskusijas kaip etnografinio lauko tyrimo duomenų šaltinį žr. Motuzaitė (2013).

Grupių narės buvo aktyvios, abiejose grupėse sulaukta maždaug po 120 prasmingų ir temai relevantiškų komentarų bei atsakymų į komentarus iš maždaug 40 moterų. Pora informančių sutiko pasikalbėti su darbo autore asmeniškai per *Skype* ir taip papildė iš interviu gautą medžiagą.

Nors feisbuko duomenys buvo numatyti tik kaip papildomi, jie pasirodė esą itin informatyvūs ir vertingi. Išreikšta daug labai atvirų ir išsamių nuomonių, pastebėjimų, svarstymų, išgyvenimų. Būtina pabrėžti, kad analizuojama tema yra itin jautri, daugelio potencialių informantų apskritai vengiama, ir pasisakę asmenys galbūt niekada nebūtų sutikę atvirauti apie tai akis į akį. Feisbuko medžiaga leido susidaryti platesnį, visapusiškesnį, labiau daugiabriaunį, taip pat, spėtina, ir reprezentatyvesnį problemų su vaikų lietuvių kalba mišrioje emigrantų šeimose vaizdą. Kita vertus, šios medžiagos trūkumas yra platesnio konteksto, tikslų demografinių ir kitų duomenų apie informantes bei jų šeimas fragmentiškumas bei stoka. Pavyzdžiui, kartais nebuvo visiškai aišku, ar moteris tikrai gyvena mišrioje, ar vienatautėje šeimoje, todėl kilus abejonėms kai kurių pasisakymų atsisakyta. Nors dauguma moterų pakankamai išsamiai aprašė savo šeimas ir vaikų dvikalbystės jose situaciją, ne visada buvo žinoma, tarkim, ar vaikų tėvas yra kitos tautybės imigrantas, ar socialinės daugumos kalbos kalbėtojas; kur šeima gyvena, kiek vaikų turi; kokio jie amžiaus; ar auga dviejų, ar daugiau kalbų aplinkoje, kokia ankstesnė dvikalbės vaikų raidos istorija ir pan. Tai neleido atlikti nuodugnesnės analizės bei interpretacijos. Tačiau šis duomenų rinkimo metodas leido itin lengvai gauti daug turiningos medžiagos iš daugybės informantų labai subtilia tema ir atvėrė bendresnį nagrinėjamos temos vaizdą. Tai didelis metodo privalumas, kuris, ypač derinamas su tradiciniu interviu metodu, neabejotinai nusveria minėtus trūkumus.

Tiek interviu, tiek feisbuke gautiems duomenims taikyta ta pati analitinė prieiga. Pasitelktas kokybinės analizės metodas ir įprastinės jo procedūros (Kvale 1996; Ryan, Bernad 2003). Atlikta teminė duomenų analizė lėmė ir rezultatų pateikimo tekste struktūrą. Nedarniosios dvikalbystės priežastys tik iš dalies pateikiamos svarbos tvarka – pastarosios čia nesiimama nustatyti, paisyta sukauptos medžiagos padiktuotos potemių dėstymo logikos. Motinių ir vaikų kalbinės praktikos glaudžiai susijusios ir veikia vienos kitas, tad svarbiausia atrodė skyrium aptarti motinų ir vaikų kalbinį elgesį, kai lietuviškai ne(be)kalbama, (beveik) ne(be)kalbama arba vaikų atveju – lietuvių kalbos kompetencijos, motinų nuomone, nėra pakankamos, ir – nustatyti to priežastis.

3. Motinų ne(be)kalbėjimo su vaikais lietuviškai priežastys

Mišrių šeimų tėvai su vaikais dažniausiai kalba gimtosiomis kalbomis pagal principą „vienas žmogus – viena kalba“ (Barron-Hauwaert 2004, 2011). Ši strategija daugumos pirmosios kartos emigrantų taikoma kone instinktyviai – tai aiškintina universaliu žmogišku poreikiu perduoti savo kalbą kitoms kartoms (De Houwer 2017). Nuolatinis nuoseklus bendravimas su vaiku mažumos kalba, išnaudojant pirmųjų jo gyvenimo mėnesių ir metų imlumą, laikoma esmine sėkmingos dvikalbystės prielaida. Tačiau, kaip jau buvo rašyta, ne visi mažumos kalbos kalbėtojai tėvai sugeba įdiegti ir išlaikyti bendravimo su vaikais mažumos kalba modelį – ne išimtis ir emigrantės iš Lietuvos.

3.1. Tikėjimas dvikalbystės mitais

Motinų gali būti tikima vis dar gajais su vaikų dvikalbyste susijusiais mitais. Pavyzdžiui, kad „kalbas vaikui reikia įvesti paeiliui“, nes antraip „jis sutriks ir jas visada painios“; kad „pirmiausia reikia gerai išmokti daugumos kalbą, nes jis svarbesnė“; kad dvikalbiais, o ypač – daugiakalbiais nuo mažumės gali tapti tik „gabūs kalboms vaikai“; kad vaikui vėluojant pradėti kalbėti mažumos kalbos jam „geriau nebebrukti“; kad dėl mažumos kalbos gali nukentėti daugumos kalba ir vaikui „vėliau prasčiau sektis mokykloje“ ir pan.

Šie klaidingi, šiuolaikinio mokslo paneigti įsitikinimai gali būti platinami aplinkinių – šeimos narių, kitų mamų, draugų, kartais – ir autoritetingų su vaikais dirbančių specialistų (pedagogų, logopedų, gydytojų, slaugytojų ir kt.), taip pat – žiniasklaidos³. Ypač tradiciškai vienakalbėse šalyse įtarus tam tikrus vaikų sveikatos ar (kalbinės) raidos sutrikimus šeimos gali būti raginamos atsisakyti dvikalbystės (Barron-Hauwaert 2004; De Houwer 2017; Hilbig 2019). Nerimaudamos, atsakingai laikydamosi rekomendacijų (1 pavyzdys) arba savo nuožiūra (2 pavyzdys) kai kurios motinos gali dėl to nutarti kalbėtis su vaikais daugumos kalba⁴:

1. *Kalbėjome su sūnumi vyras savo kalba, aš savo. Kai tikrino raidą 18 mėnesių, pasakė, kad vaikas nekalba reikiamų žodelių, kiek jam tokio amžiaus priklauso, patarė kalbėt tik anglų, o kai anglų išmoks, tai jis išmoks su laiku ir mūsų kalbas. Kai vėliau nusprendėm įvesti savo kalbas, jis su mumis visiškai nebekalbėjo. Ilgai dar mėginom, pavargom ir patys nuleidom rankas, nes nieko nesigavo. Gimė antras sūnus, sakėm, tokios pat klaidos nedarysim, bet jis broliu daugiau sekė. Aš apie 4 metus nuleidau rankas. <...> Manau, jei būtume nepaklausę tos, kuri mums patarė kalbėt tik anglų, ir pirmasis būtų kalbėjęs mūsų kalbomis, tai ir mažiams būtų buvę daug lengviau išmoks. <...> Didesnės klaidos su vaikais turbūt negalėjome padaryti. (FB)*⁵
2. *Jis išvis nešnekėjo, nešnekėjo iki trijų metų. Aš: „Kas tam mano vaikui yra, nebendruoja, kodėl jis nekalba?..“ Bet kadangi jis kiekvieną dieną girdi tris kalbas, ir aš dar turiu geriausią draugę rusę čia, su kuria laisvalaikiu mes rusiškai... Tai keturios kalbos iš viso. Tai aš pradėjau pergyventi, supratau, kad jam tiesiog sunku, tai vieną žodį angliškai, tai vieną prancūziškai, tai idiom na kačieli jau jis man, rusiškai. Nu, ir aš kažkaip pagalvojau, kad man gal reikia koncentruotis į prancūzų. (INT)*

Kaip matyti iš 1 pavyzdžio, pertraukus lietuvių kalbos įvestį, vėl pradėti kalbėti ja su vaikais dažnai nebepavyksta. Iš jo taip pat matyti, kaip dėl vieno šeimos vaiko priimtas sprendimas atsisakyti mažumos kalbos lemia, kad ir jaunesni jo broliai ar seserys auga namie negirdėdami tėvų kalbų. Citatoje matyti, kad tėvai anuometį savo apsisprendimą suvokia kaip lemtingą klaidą ir dėl jos apgailestauja.

3.2. Kalbos perdavimo prasmės nematymas, netvirtos, neigiamos nuostatos

Lietuvių kalbą vertindamos išimtinai pragmatiškai, motinos gali manyti, kad užsienyje gyvenantiems jų vaikams lietuvių kalba nėra ir – niekada nebus reikalinga praktiškai: „lietuvių kalbos vertė pasaulyje – iki Vilniaus oro uosto“, „mažai naudoju lietuvių kalbą – nematau reikalo, į Lietuvą vis tiek negrįšim“, „kad vaikas būtų dvikalbis, jam nebūtina mokėti lietuvių kalbos, jis gali mokėti kitas dvi kalbas, kad ir penkias kalbas, bet nebūtinai tarp tų kalbų bus lietuvių“, „mokėti rusų ir anglų kalbas naudingiau gyvenime nei lietuvių“, „tiesą pasakius, net nemokinau lietuviškai, nes pati mažai naudoju ir nematau tragedijos, jei pati dukra susidomės kada, pamokysiu, o taip tai svarbos nematau“, „esam nusprendę ateities su Lietuva nesieti“, „kaip daryti cepelinus, galima ir kita kalba paaiškinti“. Panašu, kad jei perduoti kalbą emigracijoje būtų lengva, jei tai vyktų savaime ir sklandžiai, tai būtų daroma. Tačiau kadangi tam reikia pastangų, nesant tvirtų teigiamų nuostatų ir susidūrus su sunkumais (laiko, jėgų stoka, vaikų nenoru ir kt.) prioritetai perdėliojami ne lietuvių kalbos naudai, ir kai kuriose šeimose jos atsisakoma.

Apsisprendimą kalbėtis su vaikais ne gimtąja, o naujo savo gyvenimo svetur kalba gali lemti neigiamas santykis su kilmės šalimi, siekis pabėgti nuo praeities, prigimtinės šeimos, asmeninių ir tautinių traumų,

³ Pvz., žr. <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/seima/2019/04/01/news/dvikalbiu-seimu-ir-emigrantu-vaikai-susiduria-su-rimta-problema-9487773/?fbclid=IwAR0eaby3V7auKDC1zL6pMTT7WmgHVQ5FFGzU-pV1btybuj9PwgBjsjeDah0>

⁴ Interviu ir feisbuko įrašų kalba pateikiama kuo autentiškesnė. Feisbuko įrašų taisyta rašyba ir skyryba.

⁵ Prie citatų FB reiškia feisbuko, INT – interviu medžiaga.

troškimas susikurti kitokią savo kaip moterų ir motinų tapatybę (Barron-Hauwaert 2004; Pavlenko 2004; Kačkutė 2015):

3. *Na, aš nebesijaučiu Lietuvoje pati. Su Lietuva tesieja prasti prisiminimai apie juodą skurdą ir sunkų darbą, patyčias mokykloje. Taip, yra dar mylimų žmonių ten, bet ten nėra mano namai. Aš jaučiuosi svetimšale, kai grįžtu į Lietuvą. Taip, tai mano psichologinis barjeras ar nemokėjimas paleisti ir atleisti. <...> Mano kai kurie giminaičiai buvo nepatenkinti, kad mano vyras rusų tautybės... <...>. Iki Brexito makalynės norėjau keisti pilietybę į britišką. Dabar paliksiu, kaip yra. Nemanau, kad galiu išauginti vaikus lietuviais, kai pati nejaučiu jokios meilės gimtai šaliai. (FB)*
4. *Aš dar pastebėjau, kiek vaikas kalba, labai priklauso nuo mamos požiūrio į Lietuvą. Koks santykis, kokie buvo jos potyriai Lietuvoje, nes labai daug yra nusivylusių Lietuva. Tai vat tas va nekalbėjimas... Ir vat tas pyktis – jis man labai nepatinka. Ir nutrauki vat ryšį su Lietuva – ir vat nepatinka, nes ten blogai, nes ten nemalonumai, ten pinigų nėra, nes ten vyras buvo kažkoks va ne toks. Labai svarbus mamos santykis su pačia šalimi. (INT)*

Atrodytų, kad kai tvirtinama, jog vaikų dvikalbystės su lietuvių kalba nėra nesiekama, tokių atveju nederėtų laikyti jos nesėkme („jei net nebando vaiko išmokyti, tai vis tiek susimovei, jei šeima taip nusprendė“). Tačiau kaip rodo tyrimai (Tseng, Fuligni 2000; Wong Fillmore 2000; Tsai, Park, Liu, Lau 2012; De Houwer 2017) ir pačių tiriamųjų pasisakymai, problemų gali kilti ateityje. Labai praktinių – jei šeimoms ar išsiskyrusioms motinoms su vaikais tenka grįžti į Lietuvą (5 pavyzdys); psichologinių – jei motinos norą kalbėtis gimtąja kalba pajunta vėliau, bet vaikams jau būna per vėlu jų kalbos mokytis natūraliai (6 pavyzdys); jei pamatoma, kad vis dėlto nepavyksta visavertiškai bendrauti daugumos kalba vaikams užtelėjus ir kalbant vis sudėtingesnėmis, abstraktesnėmis temomis, todėl kenčia bendravimo intymumas, motinos ir vaiko ryšys (7 pavyzdys):

5. *Šiaip pažįstu ne vieną mamą, kuri nagus graužėsi, kad nekalbėjo su vaiku lietuviškai, nes niekada negali žinoti, kaip pasisuks gyvenimas, gal teks grįžti vėl gyventi tėvynėn. (FB)*
6. *Turiu kelias drauges, kurioms, manau, būtent nepasisėkė išmokinti savo vaikų lietuvių kalbos, nes jos tiesiog šnekėjo tos šalies kalba su vaikais, o kai jau joms noras atsirado, jog vaikas mokėtų lietuviškai, tada pats vaikas nebeturėjo smalsumo ir motyvacijos. Ir joms labai sunku dabar psichologiškai. (FB)*
7. *Aš mokiausi švedų kalbos, kai mano vaikas ėmė lankyti švedų darželį, todėl pradžioje buvo smagu kartu mokintis kalbėti. Bet dabar, kai jis paaugo ir nekalba lietuviškai, pasidarė baisu, nes mano pačios švedų kalba nėra pakankamai gera, kad galėčiau papasakoti apie ledynmetį, ateivius ir kitokius klausimus. Vadinasi, mane ir mano vaiką skiria kalbos barjeras... (FB)*

Ir patys vaikai užaugę gali jausti apmaudą dėl to, kad jiems buvo atimta galimybė vaikystėje lengvai įsisavinti motinų kalbą, kad jie buvo atkirsti nuo dalies savo šaknų, neteko svarbios tapatybės dalies:

8. *Pažįstu ne vieną suaugusįjį, kuris moka kelias kalbas, bet apgailestauja, kad mama neišmokė savo gimtosios kalbos, kuri pasaulyje nėra populiari, bet yra reikšminga pačiam dabar jau suaugusiam vaikui. Vienas dalykas kalbą mokytis natūraliai be pastangų, o kitas – jau suaugus specialiai tam skirti laiko, pastangų ir lėšų. (FB)*
9. *Yra pilna lietuvių kilmės asmenų, kurie suaugę gailisi, kad nebuvo išmokyti, kad nepažįsta lietuvių kalbą, bando patys kažkaip mokytis, keliauja į tą Lietuvą, ieško šaknų, giminių, savo istorijos, protėvių, savo identiteto... (FB)*

Taigi tokius – kraštutinius – nedarniosios dvikalbystės atvejus, kai vaikai neturi galimybės net girdėti motinų kalbos ir iš esmės auga vienakalbiai, iš dalies lemia tam tikromis nuostatomis ir emocijomis

grįstas motinų požiūris į lietuvių kalbą emigracijoje, savo ir vaikų gyvenime. Gimtosios kalbos perdavimo prasmė gali būti matuojama ir – matuojant nuvertinama – žiūrint ne tik siaurai, bet ir neįtraukiant tolesnės perspektyvos, nežinant ar nesuvokiant galimų padarinių. Kaip matyti, sąmoningas ar nesąmoningas – nes dažnai tai tarsi įvyksta savaime – sprendimas atsisakyti lietuvių kalbos šeimoje nebūtinai atitinka ilgalaikius motinų ir vaikų interesus.

3.3. Vaikų tėvų lietuvių kalbos nemokėjimas, bendros šeimos kalbos poreikis

Dvikalbio vaiko ugdymas, kaip ir auklėjimas apskritai – abiejų gimdytojų reikalas. Idealu, kai vaikų tėvai ne tik teigiamai vertina ir remia partnerių bendravimą su vaikais jų kalba, taip leisdami vaikams suprasti, kad motinų gimtoji kalba yra svarbi ir vertinga, bet ir patys yra jos pramokę (Okita 2002; Timofeeva, Heen Wold 2012; Karpava, Ringblom, Zabrodska 2018).

Tačiau dažnu atveju vaikų tėvai lietuviškai nemoka. Šeimoms gyvenant vyrų kilmės šalyse arba tokiose, kuriose abu partneriai yra imigrantai, jie neturi laiko, galimybių, o svarbiausia – nejaučia būtinybės mokytis lietuvių kalbos, nes šeimoje ir taip susišnekama kitomis: daugumos, angliškai ar kita *lingua franca*. Lietuvių kalba yra maža ir menkos praktinės vertės užsienyje, todėl ir vyrų gali būti manoma, kad jos nėra reikalo mokytis ne tik jiems, bet ir jų atžaloms: „jis sako, išmokau jau vieną visiškai nereikalingą kalbą gyvenime, kitos tokios jau nebesimokysiu, ir nebebuvo daugiau diskusijos“, „vyras teigia, kad lietuvių kalba reikalinga tik Lietuvoje ir kad vaikui geriau mokytis anglų kalbos“, „buvo momentas, kai kažką prieš lietuvių kalbą užvarė, kad maždaug nereikalinga, nenaudinga kalba, kad vos ne geriau tegu vaikai angliškai mokosi“. Toks požiūris labai nepalankus dvikalbiam vaiko ugdymui, nes „jei vienas iš tėvų demotyvuoja vaiką, tai gali padaryti didelę įtaką vaiko požiūriui į motinos gimtos kalbos mokymąsi“.

Kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje vaikai paprastai daugiausia laiko praleidžia namie su mamomis. Dažna, kad jie pirmiausia prabyla ir pradžioje geriau šneka lietuviškai, ypač jei tėvai bendravimui su vaikais savo kalba skiria per mažai laiko. Vyrų gali jaustis atstumti (10 pavyzdys), išsigąsti, pykti, kad negali susikalbėti su vaikais, ir prašyti ar net primygtinai reikalauti, kad partnerės prie jų kalbėtų jiems suprantama kalba, kalbų klausimais mišrioje šeimoje kyla įtampos ir rimtų nesutarimų (11, 12 pavyzdžiai):

10. *Taip, palaiko lietuviškumą, tikrai būna tokių situacijų, kad kartais gyvenime jį jaučiasi mažumėlę išstumtas iš mūsų rato, nes jeigu mes visi trise kalbamės lietuviškai, tada mes jau esame dauguma, jį jaučiasi už šeimos rato.* (INT)
11. *Mano mažoji visai neseniai pradėjo su tėčiu kalbėti graikiškai, iki to tik lietuviškai, tai jam labai skaudėjo, buvo pikta ant savęs, ant manęs ir ant mažosios, nes manė, kad savaime viskas gausis, o ji, matai, 24/7 su mama ir pirmenybę teikia lietuvių kalbai.* (FB)
12. *Mūsų situacija tokia... Vyras rusakalbis, gyvenam UK, su pirmagimiu pirmus 1,5 m. kalbėjau lietuviškai, ir jo pirmi žodžiai buvo lietuviški. Kadangi jis būdavo su manimi namie ir realiai girdėdavo tik lietuvių kalbą, tėtis daug dirbdavo ir minimaliai laiko skirdavo vaikui... Prasiidėjo pykčiai su vyru, nes jam prasiidėjo panika, kad jis negalės su vaiku susikalbėti, kad jis jo nesupranta. Aš bandžiau ilgai priešintis, nes rodė, kad turi vaikas kalbėti lietuviškai, nes aš gi lietuvi! Žodžiu, po didelių pykčių teko man nusileisti, nes aš moku abi kalbas, o vyras lietuviškai nieko nesupranta ir neturi laiko vaiko mokinti. Tad pradėjau kalbėti su vaiku rusiškai.* (FB)

Tuo atveju, kai vaikų tėvai nėra daugumos kalbos vartotojai, kai abu partneriai gyvena ne savo gimtojoje šalyje, kai mažumos kalba namie ne viena, tarp tėvų galima tam tikra konkurencija: „tai mama, tai tėtis stengiasi vaiką patraukti labiau į savo pusę“, „kilo sunkumų, kurią kalbą labiau lavinti – vyras norėjo savo

kalbą, aš savo“. Pateiktas 12 pavyzdys yra išskirtinis: įsiliepsnojus rimtam konfliktui motina galiausiai nusileidžia, atsisako lietuvių ir su vaikais ima kalbėtis kita šeimos mažumos kalba – vyro rusų.

Net jei vyrai palaiko ir remia dvikalbystę su lietuvių kalba, vaikams augant auga ir bendros šeimos kalbos poreikis (pavyzdžiui, šeimai kartu valgant ar pramogaujant). Dvikalbėms moterims tenka vis daugiau versti lietuviškai nesuprantantiems partneriams, o tai yra komunikaciškai neveiksminga, vargina ir atrodo neprasminga. Kyla noras dėl „bendro kalbinio šeiminio gyvenimo“ pasirinkti vieną, visiems suprantamą kodą. Tuomet motinų bendravimas su vaikais lietuviškai susitraukia iki jų pokalbių, kai šalia nėra tėvų. Tačiau motinoms dirbant, vaikams lankant darželį, mokyklą, užsiimant užklasine veikla lietuviško laiko vienumoje jiems lieka nedaug, taigi užtikrinti pakankamą mažumos kalbos įvestį, kad ji toliau lavėtų, kad nebūtų kalbos atžangos, tampa sudėtinga. Kalbų pusiausvyra namie pašlyja ir lietuvių kalbos motinų ilgainiui iš esmės gali būti atsisakoma (Hilbig 2019).

3.4. Noras pritaityti emigracijos šalyje

Kalbėdamos aplinkiniams nesuprantama kalba kai kurios moterys patiria socialinės atskirties jausmą („būnant grupėje anglakalbių ir stengiantis kažką pasakyti lietuviškai, pastebiu, kad kažkoks baltos varnos jausmas atsiranda“). Toks elgesys kertasi su jų poreikiu būti mandagioms aplinkinių atžvilgiu („nemandagu, man atrodo, kalbėti prie kitų kalba, kurios jie nesupranta“), išlieti į gyvenamosios šalies visuomenę, vietos bendruomenę.

Pavyzdžiui, toliau cituojama informantė, nematydama vidurio kelio tarp daugybės imigrantų Jungtinėje Karalystėje pasirinktos kultūrinės bei kalbinės izoliacijos, kuri jai visiškai nepriimtina, ir asimiliacijos, jautėsi priversta rinktis vieną iš dviejų. Tokioje situacijoje ji, žinoma, pasirinko anglų kalbą:

13. *Man tas, kai atvažiuoja kitos tautybės žmonės į šalį ir yra užsikabinę už tos savo televizijos senosios, draugai yra tik tos tautybės žmonės ir per galvą verčiasi, kad vaikas į mokyklą tik eitų jų... Kaip lenkai čia, jie ir savo mokyklas įsisteigę... Man šitas kalbos toks nemokėjimas ir visiškai savęs toks izoliavimas... Man tie žmonės yra visiškai nepriimtini. Ir aš visada buvau į tai linkus ir aš visada buvau passionnante dėl to, kad jeigu tu atvažiuoji į kitą šalį, turi asimiliuotis. Ir tas įvyko. <...> Jeigu reikia rinktis vieną arba kitą – aš renkuosi anglų kalbą. (INT)*

Žvelgiant giliau, tokį elgesį, kai nekalbama ar mažai tekalbama su vaikais lietuviškai, norą žūtbūt ir visiškai pritaityti gali lemti ir (kultūrinio) menkavertiškumo jausmas, kompleksai (14, 15 pavyzdys), iš to kylanti neigiamo aplinkinių vertinimo baimė (15 pavyzdys):

14. *Kai pradėdau mąstyti apie gilesnes priežastis, kodėl man tai nebuvo prioritetas, kodėl rasdavau jėgų kitoms veikloms, pvz., baseinui ar futbolui, bet tingėdavau kartoti lietuviškas frazes, kodėl mano geriausios draugės prancūzės kalba eksliuzyviai savo kalba su vaikais, o aš ne? Atsakymas nebuvo džiuginantis. Matyt, savo kultūra ir tuo pačiu kalba nesididžiau kaip turėčiau, bet pati bandžiau pritaityti prie aplinkos. <...> Man šį punktą buvo labai sunku sau pripažinti. (FB)*
15. *Kaip bebūtų keista – aš, lietuvė, renkuosi kalbėti angliškai labiau, arabai, kaip aš va girdžiu... O vat, tarkim, mano bendraklasiai europiečiai ispanai, prancūzai, jie drąsiai kalbasi su savo vaikais, o mes tai... Mes – lietuviai, indoneziečiai... Mes tokie, matyt, kompleksuoti, laikome save imigrantais, apie kuriuos visi skandalai, kad mūsų integracija įstrigusi, kad mes nesiekiame būti visuomenės dalimi, čia tie visi komentarai, kad ateini į parką pažaisti su savo vaiku ir negirdi anglų kalbos, nes visi šneka savo kalbom... Tu bijai būti viena iš tų imigrantų <...> tikriausiai angliškai nekalbi ir išsilavinimo neturi galbūt. Tai čia ir vidiniai kažkokie kompleksai. (INT)*

Daugumos kalbą silpniau mokančios motinos kartais sumano pasinaudoti sparčiai lavėjančiais vaikų gebėjimais („kartais mamos mokosi ant savo vaikų“) – ir tai taip pat būna paskata pereiti į daugumos kalbą. Susiformuoja kalbinio bendravimo įprotis, kurį, vėliau persigalvojus, labai sunku pakeisti. Ir atvirkščiai, atsisakyti lietuvių kalbos gali pastūmėti siekis padėti vaikams su jų integracija: „iš pradžių kalbėjau lietuviškai, bet vaikai turėjo problemų darželyje, nes negalėdavo susikalbėti su bendraamžiais, tai teko pradėti kalbėti ispaniškai su jais“, „jam jau buvo laikas į mokyklėlę ir aš supanikavau, kad tik pavieniais žodžiais tiek prancūziškai, tiek mano, tiek vyro kalbom šneka“, „mano sūnus dabar aštuoniolikos, atvažiavo į Vokietiją keturių metų, iš pradžių reikėjo, kad jis išmoktų vokiškai, su vyru irgi vokiškai, dabar sunku jam su lietuvių kalba“, „sūnui reikėjo daug pagalbos vokiečių kalbai taisyklingai išmolti, o jei aš dar būčiau grūdus lietuvių kalbą, tai tikrai jam nebūtų buvę lengviau“.

3.5. Stipri daugumos kalbos įtaka dvikalbėms motinoms

Lietuvių kalbėjimas lietuviškai su vaikais emigracijoje mūsų visuomenės, taip pat ir daugybės pačių emigrantų, paprastai suvokiamas kaip natūralus reiškinys: „nesuprantu, kaip gali būti sunku su savo vaiku kalbėti gimtąja kalba – tai yra pats natūraliausias dalykas“, „man kalbėti lietuviškai – lyg vandenį gerti“. O jei elgiamasi kitaip, tai laikoma nenormalybe ir vertinama itin kritiškai: „kaip lietuvė motina gali nekalbėti lietuviškai – aš tai vadinu išsidirbinėjimu“, „tai sunkiai suvokiama, kaip galima kalbėti su savo vaiku svetima kalba“, „apie tokias motinas visada sakiau ir sakysiu – lietuvių pamiršo, o kitos kalbos taip ir neišmoko“.

Tačiau jei daugumos kalbos aplinkoje gyvenama ir ja intensyviai bendraujama daugybę metų, o gimtoji kalba vartojama ribotai („mano lietuvių kalba – tai bendravimas su tėvais ir vat feisbukas, lietuviškos grupės, naujienų perskaitymas, bet daugiau aš nenaudoju“), jau pirmosios kartos imigrantams daugumos kalba gali tapti dominuojančia minčių ir emocijų kalba. Ji gali tapti įprasčiausia, patogiausia taip pat ir intymiam bendravimui šeimoje – tiek su kitataučiais partneriais, tiek su vaikais (Pavlenko 2004; Hilbig 2019):

16. <...> todėl, kad svarbiausi mano gyvenimo žmonės šiuo metu gyvena Vokietijoje, ir su mano vyru, su mano meile didžiausia, aš kalbu vokiškai, mano vaikai geriausiai mane supranta, jeigu aš kalbu vokiškai. (INT)
17. Gyvendama užsienyje 15 metų nelietuviškoje bendruomenėje po truputį netenku sentimentų „gimtąjai kalbai“, pati tampa dvikalbe ir kalba man labiau praktinis dalykas. <...> Neįgami, kad žmogus gali vienodai gerai komunikuoti kita nei gimta kalba, mes iš esmės neigiamė dvikalbystę. (FB)
18. Aš vat galvoju, kaip kitos mamos sako, kad joms nenatūralu kalbėti kita kalba negu lietuviškai... Aš niekada neturėjau tokio jausmo, kad... <...> Nežinau, iš pradžių, kol mes dar nėjome į visuomenę, dar mažytė buvo dukra, bet vis tiek – pirmi ne lietuviški žodžiai ją kalbinant... <...> Tiesą sakant, lietuvių kalba taip niekada ir neatėjo. Va taip vat man neišeina... <...> Aš svarstau, tai galbūt lėmė tai, kad aš jau kelis metus gyvenau Anglijoje ir dirbau, gyvenau visai nelietuvių bendruomenėje. Mano bendradarbiai buvo anglai, aš gyvenau, nuomavausi pati viena, po to susipažinau su vyru, ir tas prisirišimas prie lietuvių kalbos jau buvo šiek tiek susilpnėjęs. <...> Ir aš manau, kad aš išmokau labai gerai anglų ir aš jaučiuosi ja kalbanti laisvai, dėl to man niekada nebuvo mintyse ar galvoje, kad tai būtų tam tikras barjeras arba nenatūralu. Ir dar lengviau – dėl to tai ir paėmė viršų. (INT)

Kitaip nei 18 pavyzdyje cituojama moteris, didžioji dauguma gimus vaikams kalba su jais lietuviškai – bent bando, bent pradžioje, bent su pirmagimiais. Tačiau, kaip ryškėja iš šio išsamaus pasidalijimo, tam gali reikėti ištis daug sąmoningumo ir savikontrolės:

19. *Aš su vaikais stengiuosi kalbėti lietuviškai. Bet iš tikrųjų... Man pačiai, prieš turint savo vaiku, atrodydavo keista: kaip su savo vaikais nekalbi lietuviškai, bet iš tikrųjų tai labai sudėtinga yra kalbėt su vaikais lietuvių kalba, nes kai tu su vyru kalbi norvegiškai, darbe norvegiškai, su niekuo nekalbi lietuviškai. Vaikai supranta... Jie vis tiek į darželį eina norvegišką, su visais kalba norvegiškai. Nors kai dar namie buvo, kai aš dar buvau motinystės atostogose, tai tada lengviau būdavo, ten tau norvegų ne taip įsimaišydavo. Dabar aš, pavyzdžiui, galvoju norvegiškai, tai man reikia galvoti, kai aš kalbu su jais lietuviškai. Ir man tai... Ir tai yra labai sunkus uždavinys, didelis darbas. Nes jie tau visada atsakinėja norvegiškai – visada, tai turi visada galvoti, kad su jais turi kalbėti lietuviškai, nors tau norvegų – ji tariasi automatiškai. Tai iš tikrųjų aš anksčiau to nesuprasdavau, bet patyrus pati, tai... Pavyzdžiui, ypač kai pyksti, kai žinai, kad jie supras tave geriau norvegiškai... <...> Jei atsikeli ir... Va, grynai, aš kalbėsiu lietuviškai ir kažkaip stengiesi kalbėti kuo daugiau lietuviškai, tada natūraliai išeina lietuviškai, bet jeigu pareini iš darbo, vyras kalba norvegiškai, vaikai tau visą laiką atsakinėja norvegiškai, tada natūraliai išeina daugiau norvegiškai. Čia iš tikrųjų labai sunku, labai... (INT)*

Susilaukusios daugiau vaikų, jiems išėjus į ugdymo įstaigas, dorodamosi su buities ir darbiniais rūpesčiais, nuovargiu, laiko stoka ir pan., kai kurios motinos nesugeba atsispirti perdėm didelei dominuojančios socialinės aplinkos kalbos įtakai ir pakeičia ar iš dalies pakeičia bendravimo su vaikais kalbą:

20. *Manau, anglų kalba persisvėrė trijų metų, kai dičkis ėmė eiti į darželį, o pas mane nešioklėj kabėjo mažiukas. <...> Nors aš pati esu dirbus vertėja, tai yra sunkus darbas – man reikia energijos tvarkytis su namais ir vaikais, tad šnekam angliškai – taip tiesiog taupau jėgas. <...> Bendrauti dviem trim kalbom 24/7 yra perkrova smegenimis. <...> Sakyčiau, labiausiai pastūmėjo sunkus antras nėštumas, kai aš buvau nuolat pervargusi, persikraustymas į naują rajoną (ir naujos „genties“ paieškos), darželis ir kitokios pažiūros nei daugumos imigrantų... <...> Deja, tai yra paprasčiau, visada anglų... (FB)*

Net jei ir šnekama lietuviškai, sunku būti pakankamai nuoseklioms: „paprasčiausiai pritrūkau kantrybės, man pačiai labai sunku koncentruotis į lietuvių kalbą šeimoje“, „dažnai užsimirštu ir kalbu angliškai“, „man tokia kalbų maišalynė išeina“, „sunku neatsakyti vokiškai, kai su tavim visą laiką vokiškai“. Esminė įvardyta motinų perėjimo prie daugumos kalbos priežastis išties yra ta, kad vaikai mamoms nuolat atsakinėja ir pokalbius inicijuoja daugumos kalba, o kartais – netgi prieštarauja, kai motinos su jais kalba lietuviškai.

3.6. Vaikų nenoras girdėti lietuvių kalbą

Dinamiškame šeimos gyvenimo ir santykių kontekste ne tik tėvai veikia vaikų elgesį, bet ir vaikai tėvų. Vaikai gali vienaip ar kitaip prieštarauti, kad su jais kalbama mažumos kalba. Bene dažniausia ir nuosaikiausia to apraška – vadinamasis dilingvis (angl. *dilingual*) diskursas, kai suaugęs žmogus šneka mažumos, o vaikas – daugumos kalba (Saville-Troike 1987; De Houwer 2009). Toks vaikų elgesys gali būti itin principingas ir palaužti motinų užsibrėžimą visada laikytis „lietuvių kalbos linijos“:

21. *Aš jam kalbu lietuviškai, jisai man atsakinėja prancūziškai. Ir aš nors ir kiekvieną frazę verčiu, jisai man pasako, aš jam pakartuju lietuviškai tą pačią frazę, jisai vis viena nepereina jau. Jisai nepereina į lietuvių kalbą. (INT)*
22. *Aš jam sakau lietuviškai, jis man – norvegiškai, aš jam lietuviškai – jis man norvegiškai. Tada aš persijungiu į norvegų kalbą, ir toliau šnekamės norvegiškai. Prisimenu – gerai, persijungiu atgal į lietuvių. Bet vat taip kad prisimintum ir išsilaikytum... Sunku išsilaikyti. (INT)*

Vaikai imasi ir kitų – atviresnių priešinimosi strategijų:

- a) ignoruoja motinas tylėdami, atsitraukdami fiziškai ar emociškai („išeidavo į kitą kambarį, kalbėdavosi su tėčiu norvegiškai tada“, „man lietuviškai kalbant jis būdavo visiškai *shutdown*“, „jiems nerūpi, jie tarpusavy tada pasikalba nelietuviškai“);
- b) bando motinas nutildyti („neleidžia man skaityti jai pasakų lietuviškai ar dainuoti lietuviškai lopšinių – rankyte uždengia man burną“);
- c) verkia, pyksta („buvo laikas, kai ji tiesiog verkėdavo, nes nenorėjo, kad aš su ja kalbėčiau“, „bandau vis siūlyt knygutę jam lietuviškai paskaityt – tai net susinervina, nenori“);
- d) tiesiogiai arba netiesiogiai prašo ar reikalauja, kad su jais būtų bendraujama daugumos kalba („sako, mama kalbėk normaliai, kalbėk kaip visi“, „vaikas į darželį eina dar tik keturi mėnesiai, o jau man pradeda aiškinti, kad ne taip sakau žodį – nori girdėti žodžius iš manęs ne lietuvių, o, deja, daugumos – graikų kalba“, „trylikos metų, va toksai tas būtent paauglystės amžius kai prasidėjo, kad nekalbėk lietuviškai, mes esam vokiečiai, kalbėk tiktai vokiškai“);
- e) rodo, kad nesupranta ar nenori suprasti lietuviškai („kol dukrytė buvo maža ir dar nekalbėjo, aš visad ją kalbindavau lietuviškai, paskui man pasirodė, kad gal ji kartais nesupranta manęs, pradėjau kalbėti su ja turkiškai ir taip pripratau“, „jis žiūri į mane tokiom plačiom akim, matau, kad jos pasimetusios, galvoju, nesupranta greičiausiai“, „man to nereikia ar aš to nesuprantu, nenoriu suprasti – čia tokia kaip vaikiška psichologija“).

Toks vaikų elgesys motinoms dažnai būna netikėtas, suglumina, nuvilia. Ilgainiui kai kurioms ima atrodyti beprasmiška toliau kalbėti savo kalba, ypač jei ir pačioms mamoms tam reikia nemažų pastangų: „jaučiaus kaip Sizio darba dirbanti“, „nu, man tokia katorga kalbėti su siena“, „nebemačiau prasmės“, „nebekovojau“, „nuleidau rankas“, „pasidaviau“. Kaip jau minėta, į daugumos kalbą su vaikais pereinama dažniausiai būtent dėl išvardytų neigiamų vaikų reakcijų – vengiant nesutarimų, bijant pakenkti tarpusavio santykiams. Tačiau net jei motinos „išsilaiko“, t. y. daugiau mažiau nuosekliai bendrauja lietuvių kalba, ją nebūtinai vartoja vaikai.

4. Vaikų nekalbėjimo lietuviškai priežastys

Tai, kad šnekinami mažumos kalba vaikai tėvams atsakinėja daugumos kalba, nėra reta (Yamamoto 2001; Okita 2002; Slavkov 2015). Penktadalis ar net ketvirtadalis skirtingos etninės sudėties šeimose pagal principą „vienas žmogus – viena kalba“ auginamų dar priešmokyklinio amžiaus vaikų yra pasyvieji dvikalbiai (De Houwer 2003, 2017).

4.1. Per trumpas kasdienio bendravimo lietuvių kalba laikas

Manoma, kad mažumos kalbai išlaikyti reikia, kad ji sudarytų ne mažiau kaip trečdalį kasdienės kalbinės vaiko aplinkos (Grossjean 2012). Kuo vaikas daugiau girdi mažumos kalbos, tuo labiau tikėtina, kad jis bus aktyvus dvikalbis (De Houwer 2011). Vis dėlto užtikrinti pakankamą mažumos kalbos įvestį ir kalbų vartojimo pusiausvyrą mišrioje šeimoje, kur ji vartojama tik vieno iš tėvų, sudėtinga, ypač vaikams vis labiau socializuojantis daugumos kalbos aplinkoje. Dirbančioms motinoms ir užimtiems vaikams trūksta ne tik lietuviško bendravimo laiko – bet ir laiko pabūti drauge apskritai:

23. *Kaip gali vaikas nekalbėti? Kai nesi namų šeimininkė, o kasdien dirbi, kai vaikas po mokyklos eina pas auklę ir kiemo draugai visi angliškai kalba, ir vyras angliškai. Realiai grįžus valgyt padarai, namų darbai – angliškas skaitymas ir pan., ir vaikas eina miegoti, kad kitą dieną į mokyklą vėl keltis. Va taip ir nekalba.* (FB)

24. *Jeigu aš dar dirbu, tai būna, kad pareini iš darbo ir tų vaikų ne tiek daug ir matai, nėra laiko pabendraut kada. Ir viskas turi būt greit, greit, greit, greit, ir taip pritrūksta laiko tokiem dalykam intensyviai.* (INT)

Dvikalbystei su mažumos kalba nepalanku trumpas vaikų priežiūros atostogos, kai motinos privalo arba renkasi anksti atnaujinti profesinę veiklą, o vaikai labai maži, galbūt nekalbantys, vedami į priežiūros įstaigas arba yra patikimi daugumos kalbos kalbėtojoms auklėms. Daugumos kalba paprastai ima dominuoti būtent šiuo pirmuoju kritiniu tarpsniu – kai pradedamas lankyti darželis ar mokykla (Barron-Hauwaert 2004, 2011; De Houwer 2017) ir didžiąją dienos dalį vaikas ima leisti daugumos kalbos apsuptyje, daug ir intensyviai ja stimuliuojamas:

25. *Prabilti lietuviškai yra menkniekis. Kol vaiko gyvenimas yra namai ir mama, tai darbo nereikalaujantis natūralus procesas. Kai vaikas išeina į pasaulį, į darželį, į mokyklą, pas draugus, kai pamato, kad tėvai moka ir supranta tą trečią kalbą – tada iškyla didieji iššūkiai.* (FB)
26. *Varo tik vokiškai, nors mano dičkis iki darželio super kalbėjo ir lietuviškai, ir turkiškai, o pradėjus eiti į darželį kaip persimetė į vokiečių kalbą...* (FB)
27. *Mokykla, būreliai, draugai, namai – visur anglų kalba, todėl natūralu, kad dukra pradėjo su manimi šnekėti angliškai, 90 % vaikai girdi anglų kalbą.* (FB)

Taigi užtikrinti pakankamą lietuvių kalbos kiekybę augančių vaikų kasdienybėje, jau nekalbant apie įvesties kokybę, labai sunku. Motinoms taip pat sunku suteikti vaikams pakankamai laiko ir progų mažumos kalbą vartoti, lavinti ar bent neprarasti jau įgytų gebėjimų. Tačiau dar svarbesnė vaikų nekalbėjimo lietuviškai priežastis – ta, kad pastarieji tiesiog nemato reikalo kalbėtis lietuviškai su ir taip juos suprantančiomis dvikalbėmis mamomis.

4.2. Natūralaus poreikio kalbėti lietuviškai nebuvimas

Praktinis komunikacinis poreikis vaikams vartoti mažumos kalbą yra kertinis dalykas (Grosjean 2012). Tačiau sukurti šį poreikį, kaip liudija tėvų patirtis, gali būti dar didesnis iššūkis (Hilbig 2019). Beveik visa emigrantų vaikų socialinė aplinka už namų ribų yra nelietuviška. Mišrioje šeimoje jie gyvena su kitakalbais tėvais, tarpusavyje dažniausiai šnekasi daugumos kalba, o motinos paprastai yra vieninteliai asmenys, su kuriais galima ir derėtų bendrauti lietuviškai. Tačiau ne visi vaikai mato reikalą stengtis vartoti silpnesnę savo kalbą, kai dvikalbės mamos juos ir taip supranta: „su manim nelabai nori šnekėt lietuviškai, nes aš čia viena“, „aš esu vienintelė, kuri kalba lietuviškai jų aplinkoj, bet aš gi, jie puikiai žino, ir angliškai suprantu, tai kam su manim laužyt liežuvį?“, „aš su juo vis tiek šneku lietuviškai, bet atsakyt atsako man visada vokiškai“.

Bendravimas su vienakalbais seneliais, kitais giminaičiais parvykus atostogų į Lietuvą ar nuotoliniu būdu ne visada yra pakankama motyvacija palaikyti lietuvių kalbą aktyvią kasdieniame gyvenime:

28. *Vaikams nėra praktinės naudos tai kalbai, išskyrus pokalbius su seneliais, kurie na nėra tokia jau gyvenimo realybė, kai vyksta tik kompiuterio ekrane ir labai retais apsilankymais Lietuvoje* (FB)
29. *Tiesiog prašau, sakau, parvažiuosim į Lietuvą, sakau, bus močiutė, viskas, ir tu nesuprasi... Aš jam telefoną prie ausies – kalbėk. Jisai... Na, kaip – supranta, bet atsako prancūziškai. Ką močiutė šneka, jis, aišku, pamažu... Močiutė: „Ar atskrisi su lėktuvu?“ Jis: „Oui, je viens avec l'avion...“* (INT)

Papildoma problema, aktuali anglakalbėse šalyse gyvenantiems, – lietuviai Lietuvoje, taip pat ir vaikai, vis geriau kalba angliškai. Kai kurie nejaučia jokio komunikacinio barjero bendraudami su

emigrantų atžalomis angliškai: „vaikų dėdės, tetos – tai juk mūsų broliai, sesės, pusbroliai, pusseserės – visi jau moka užsienio kalbą“. Kiti mato gerą progą mokytis: „lietuviai giminaičiai vaikai, ypač vyresnėliai, labai noriai praktikuojasi savo anglų kalbos žinias – tetų ir dėdžių džiaugsmui, nors kaip ir norėčiau, kad maniškius pralaužtų, bet jiems smagu panaudoti tai, ką jie žino“. Trokšdami bendrauti seneliai stengiasi dėl lietuviškai sunkiai kalbančių anūkų patys mokydami jį kalbos: „tėvai pramoko anglų, kad susikalbėtų su anūkais“.

4.3. Vyresnių brolių ir seserų įtaka, asmeninės vaikų ypatybės

Kalbines vaikų nuostatas ir elgesį smarkiai veikia broliai bei seserys, ypač vyresni. Vyresni vaikai jaunesniems paprastai yra įtakingi elgesio, taip pat ir kalbinio, modeliai. Tad jų prielankumas mažumos kalbai arba atvirkiškiai – nenoras ją vartoti labai prisideda prie vaikų dvikalbystės šeimoje (ne)sėkmės (Barron-Hauwaert 2011).

Tipiška, kad tos pačios šeimos vaikai bendrauti tarpusavyje renkasi socialinės daugumos kalbą (Yamamoto 2001; Barron-Hauwaert 2011; Jakaitė-Bulbukienė 2015; Hilbig 2019). Jaunėlių dvikalbystė su mažumos kalba paprastai yra ne tokia darni dėl to, kad jie anksčiau patiria didesnę daugumos kalbos įtaką:

30. *Jei pirmasis būtų kalbėjęs mūsų kalbomis, tai ir mažiems būtų buvę daug lengviau išmokyti. Bet kadangi diėkis vien anglų, tai ir mažiai juo daugiau sekė, kartu žaidė, augo ir pan. (FB)*
31. *Mano pirmoji dukra pradėjo pirma kalbėti lietuviškai, taip džiaugiausi, po to dar ir skaityti ir va parašyti sugeba pusbroliui. Na va, bet atėjo laikas antram lėliukui, ir aš taip pat maniau – nu užsiimsiu, nu ir bus pirma kalba lietuvių. Ir ką jūs manote, nei per kur, jis pradėjo tik angliškai tarti žodžius ir tik angliškai kalbėti, man šokas. (FB)*

Nepriklausomai nuo gimimo eilės, į mažumos kalbą tos pačios šeimos vaikai skirtingai gali reaguoti ir dėl tam tikrų individualių charakterio bruožų, temperamento, asmeninių nuostatų bei pasirinkimų (Barron-Hauwaert 2011; Hilbig 2019):

32. *Aš kalbu tik lietuviškai visą laiką, jie atsako tik angliškai, mažoji stengiasi lietuviškai, jeigu kokio žodžio nežino, tada angliškai sako, aš jai tą žodį lietuviškai išverčiu. Vidurinysis tik angliškai ir kategoriškai, jeigu jam pasakau „kalbėk lietuviškai“, jis nueina pas vyresnį brolių angliškai kalbėti, bet žiauriai užsispyręs, niekada nei žodžio lietuviškai nepasakys. Vyriausias irgi tik angliškai, jis sako „čia mano gimtoji kalba“, bet būna įvelia kokį lietuvišką žodį, kad mane pamaloninti. Visi mano vaikai mokinami vienodai, tik priima skirtingai. Kol kas tik mažoji labiausiai stengiasi. (FB)*
33. *Ne visų vaikų vienodas charakteris ir temperamentas. Būna tiesiog užsispyrę vaikai, ir nieko tu jiems nepadarysi. Mano ta draugė turi ir sūnų, ir dukrą, abu auklėjo ir augino vienodai, bet skiriasi jų būdas kardinaliai. (FB)*
34. *Yra labai daug atvejų, kai vaikai yra pasyvūs (kalbą supranta, bet atsako daugumos kalba, patys nekalba), kartais protestuoja, atsisako ta kalba kalbėti. Sėkminga daugiakalbystė tikrai yra ir tėvų nuopelnas, ir vaiko charakteris, jo lankstumas ir noras priimti kitas kalbas, kitokį bendravimą. (FB)*
35. *Tėvai turėtų pasistengti maksimaliai padaryti ką gali, kad išmokytų gimtąją kalbą. Tačiau jei nepavyksta – nereikia per daug smerkti tokių žmonių, nereik tėvams sielotis, galutinis rezultatas ne nuo jūsų vis tiek priklauso, kaip ir kiti dalykai, susiję su vaiko pasirinkimais ir pasiekimais. Mes tegalim sudaryti sąlygas ir mylėti bei palaikyti vaiką.*

Kaip matyti iš 34, 35 pavyzdžių, motinų pastebima, kad tėvų indėlis (pastangos, mažumos kalbos vartojimą skatinančios aplinkos sudarymas) į vaikų dvikalbystę yra didelis, tačiau ne viskas yra jų valioje.

4.4. Nuogąstavimai dėl vaikų ir santykio su jais

Vienoks ar kitoks vaikų pasipriešinimas mažumos kalbai yra natūralus. Tačiau kai kurių emigrančių manoma, kad jei vaikai nelinkę kalbėti lietuviškai, iš principo neteisinga to iš jų reikalauti. Išsakyta ir labai kategoriškų nuomonių šiuo klausimu: „o man kaip tik atrodo neetiška prievartauti vaiką šnekėti kažkuria kalba, ypač kai tėvai pilnai supranta tą nelietuvių kalbą“, „nereiškia, kad mano vaikas privalo kalbėti visom kalbom, kurias girdi“, „tai ką, primušt vaiką reikia, kad kalbėtų?“, „niekada neversiu kalbėti lietuviškai, man užteks, kad suprastų“, „ir dar tas despotiškumas, kad mano vaikai *privalo* su manimi kalbėti lietuviškai; pačios išveža vaikus į kitą šalį ir po to dar spaudžia“. Viskas gali būti paliekama savaimei eigai, patiems vaikams apsispręsti: „ar jis mokės, ar jis mokysis, bus matyt, verst nesiruošiu“, „manau, vaikai patys turi pasirinkti, kaip jiems patogiau, o mamos tik užvesti ant kelio, pamokyti, bet nespaušti“.

Iš įvairių tyrimų žinoma, kad pasyviają vaikų dvikalbystę ar nepakankamas mažumos kalbos kompetencijas labai lemia tam tikros konkrečios tėvų (dažniausiai nesąmoningai) taikomos pokalbio strategijos. Užuot prašę persakyti žodį ar pasakymą mažumos kalba ar pateikę klausimą, raginantį grįžti ar persijungti į mažumos kalbą ir toliau plėtoti pokalbį ja, tėvai gali nereaguoti į vaiko kalbėjimą kitu kodu ir taip tarsi duoda sutikimą, netiesiogiai skatina toliau šnekėti daugumos kalba, o galbūt netgi patys keičia kodą (Lanza 1998; De Houwer 2017). Tirtame diskurse atsiskleidžia vidiniai motinų sunkumai bandant užtikrinti, kad, viena vertus, vaikai su jomis visada ir visomis temomis kalbėtų tik lietuviškai, antra vertus – kad toks aukštas lūkestis ir galbūt per daug griežtumo, nuolatinių mokymų, priminimų, taisyimų ir pan. nepakenktų vaikui ir jo ryšiu su mama:

36. *Nu tai, tai visą laiką stengiuosi kalbėti su vaikais lietuviškai, bet vis tiek taip išeina, kad dažnai būna klausimas lietuviškai, atsakymas angliškai. Ir būna kartais taisai, kartais netaisai, nes geriau, kad vaikas iš viso šnekėtų, paskui jau pataisysi, kitą kartą, kai praeis tas noras papasakot ką nors... Kad nesugadint noro papasakot... (FB)*
37. *Man gaila būna ir vaikų, kai jie nori man kažką svarbaus papasakoti, bet trūksta žodžių išreikšti mintis. Jaučiu beviltiškumą ir pyktį ant savęs, kad nespaudžiu lietuviškai viską pasakyti. Norisi, kad vaikas savo jausmus išreikštų ir jaustųsi suprastas. Tada kažkuriuo metu kalba pasidaro nebesvarbi, svarbiau būna vaiko savijauta. (INT)*
38. *Tai man buvo svarbiau, kad išlaikyti tą vat... Kad jeigu jinai nori su manim pašnekėt, jinai ateis, o nesinervuos, kad aš ją vėl mokysiu lietuvių kalbos. Tai tiesiog... Dėl santykio, jo. (INT)*

Akivaizdu, kad kilus vidiniam interesų konfliktui troškimas atliepti vaiko poreikius, puoselėti tarpusavio santykius, nerimas dėl jų nustelbia norą girdėti vaiką aktyviai kalbantį lietuviškai. Mažyliams pradėjus tarti pirmuosius žodžius, dėlioti sakinius, džiaugiamasi, kad jie jau prakalbo – nesvarbu, ar mažumos, ar daugumos kalba; vaikams išėjus į ugdymo įstaigas, motinoms rūpi, kad jie galėtų laisvai dalytis apie tą savo gyvenimo dalį – o apie ją natūraliai linkstama pasakoti tuo laikotarpiu itin sparčiai lavėjančia daugumos kalba; atžaloms pasiekus kritinį paauglystės laikotarpį, motinoms atrodo ypač rizikinga veltis į nesutarimus dar ir kalbos klausimais.

5. Nepakankamo vaikų lietuvių kalbos mokėjimo priežastys

Net jei vaikas vartoja mažumos kalbą, jo gebėjimai gali būti per daug riboti. Nors dvikalbių mažumos kalbos kompetencijos beveik visada prastė nei daugumos (De Houwer 2009, 2015), tie skirtumai gali būti itin ryškūs ir (arba) suvokiami kaip problema. Tai, kaip minėta straipsnio pradžioje, irgi priskiriama nedarniosios dvikalbystės atvejams.

5.1. Kokybiškų ir patrauklių ugdymo priemonių trūkumas

Vien kasdienio bendravimo mažumos kalba darniai dvikalbei raidai tikrai nepakanka (Barron-Hauwaert 2004; Montrul 2016):

39. *Išlaikyti kalbą, o dar tokią kaip mūsų, kurios kalbėtojų ir mokymosi medžiagos yra nedaug, yra be galo sunku. Mišrių šeimų vaikai, ypatingai gimę, augę trečiojoje šalyje, gali pirmiausia tapatintis su ta trečiąja kalba ir kultūra. Tam, kad gyvendami emigracijoje santuokoje su kitataučiu, mes galėtume tiek išlavinti vaiko lietuvių kalbą, kad galėtume su juo bendrauti pačiomis įvairiausiomis temomis, sielos kertelėmis, reikia labai labai daug pastangų. Buitinė dvikalbystė yra lengviau pasiekama.* (FB)

Kad mažumos kalba nebūtų tik buitinės vartosenos lygmens, „virtuvinė“ (Pavlenko, Malt 2011), kad plėtotųsi jos žodynas, sudėtingėtų gramatika, kad vaikas galėtų kalbėti ja įvairiomis temomis, patariama pasirūpinti papildomomis priemonėmis: pirmiausia – knygomis, taip pat vaizdo ir garso įrašais, filmais, žaidimais, pasitelkti šiuolaikines informacines technologijas ir pan.

Tačiau lietuvių kalba yra maža ir, anot motinų, nesama pakankamai kokybiškos ir emigrantų vaikams patrauklios ugdomosios medžiagos. Esami išteklių negali konkuruoti su atitinkamomis lavinimo priemonėmis daugumos kalbomis. Pastarosios dažnai yra didelės pasaulinės, jų produktai kuriami didelėms rinkoms ir į juos daug investuojama, todėl jie yra labai patrauklūs:

40. *Knygų kažkiek turim lietuviškų, bet angliškos nugali savo įvairove ir tematika, filmukai lietuviški praktiškai neegzistuoja, tų keleto verstinių vertimas tragiškas, senoji animacija, nu, ką čia ir lyginti... Mokomosios medžiagos sunku rasti (pvz., apps jei kokių fainų būtų, būtų super, o dabar viskas taip labai mėgėjiškam nekokiame lygmeny).* (FB)

Taip pat pastebima, kad silpniau lietuviškai mokantiems vaikams lietuviškų vaikiškų knygų ar animacinių filmų tekstai neretai yra kultūriškai svetimi:

41. *Bet aš jiems skaitau knygutes lietuviškas daugiau ar mažiau. „Kakę Makę“. Bet iš tikrųjų tai vienintelės knygos, kurie... kurie jos mane... jie manęs prašo paskaityt lietuviškai. Kitos knygos – po puslapio jie jau dingsta ir net nesiklauso, per sunku jiems, matyt, kol jų išklauso lietuviškai. Tai man tik vienintelės knygos, kurias aš jiems galiu skaityti lietuviškai, kad jie išklaustų.* (INT)
42. *Leidžiu jam tas pasakas lietuviškai, tuos filmukus dar iš rusų laikų, ir jam nebeapatinka, nesusikoncentruoja ar neįdomu, kas mums vaikystėj buvo įdomu, jisai nueina žaist kažkur tai.* (INT)

Manytina, kad papildomos ugdymo priemonės neveikia, nepatraukia vaikų ir dėl to, kad jų lietuvių kalbos įgūdžiai yra per menkai išlavinti – dėl anksčiau minėto lietuvių kalbos įvesties, vartojimo galimybių bei poreikio trūkumo. Taigi čia esama tam tikro ydingo rato, nes per menkos kompetencijos trukdo kalbą lavinti, tobulinti ar bent užkirsti kelią jos atžangai papildomomis priemonėmis – nors būtent to jomis ir siekiama.

5.2. Su formalioju kalbos mokymu susiję sunkumai

Per savaitgalines mažumos kalbos pamokas išmokstama skaityti ir rašyti mažumos kalba, per tekstus atsiveria daugiau galimybių pažinti paveldėtąją kultūrą, susiformavus raštingumui mažumos kalba (angl. *biliteracy*), pastaroji įtvirtinama ir plėtojama. Užsienio tyrėjų darbuose savaitgalinės mažumų kalbų mokyklos nurodomos kaip viena iš dvikalbystės ugdymo priemonių – tačiau pasakoma, kad vaikų ir tėvų pozicijos dėl jų gali labai smarkiai skirtis.

Lietuvių tyrėjų darbuose lituanistinio ugdymo reikšmė ir nauda itin pabrėžiama (Jakaitė-Bulbukienė 2015a, 2015b; Blažienė 2016). Aptarti ir emigrantų šeimoms dėl jo kylantys sunkumai: šeimų užimtumas, mokyklų nebuvimas rečiau lietuvių gyvenamose vietose, logistinės problemos, tėvų lūkesčių netenkinanti mokymo kokybė, didelis vaikų nenoras mokytis ir kt. (Celešiūtė 2008; Jakaitė-Bulbukienė 2015a, 2015b; Blažienė 2016; Hilbig 2019) – visai tai matyti ir šiam tyrimui gautoje medžiagoje.

Atrodo, kad mišrios šeimos lituanistinį ugdymą renkasi rečiau, nes joms jis nėra toks savaimė suprantamas kaip vienatautėms. Ypač jei namie mažumos kalba ne viena, realiai įvertinus aplinkybes gali būti nutarta, kad pakanka, jei vaikas jomis šneka. Paisant motinos ir tėvo kalbų lygybės principo („čia į tą mokyklėlę kažkaip galvoju, bet tai vyrui tada nuoskauda – o kodėl ne vengrų tada?“), gali atrodyti, jog formaliai mokytis abiejų būtų per sunku, per didelis krūvis ir nerealu. Daug kas tokio mokymo nesirenka arba pasirinkę jį nutraukia, nes formalųjį lituanistinį ugdymą sunku įterpti į ir taip labai intensyvių šiuolaikinių šeimų gyvenimą. Suvokdamos, kad vaikams būtinas laisvas laikas ir poilsis, matydamos jų nuovargį, nenorą, pasvėrusios prioritetus, kai kurios motinos atsisako turėtų jų nuomone, pernelyg optimistinių lūkesčių bei planų:

43. *Aš neįsivaizduoju, kur dar mums galima būtų įterpti kokias pamokėles vaikams... Kai namo grįžtam 19.30 kasdien... Šeštadieninės pamokėlės tobulinimui tik? Maniškiei vos išsimiegot normaliai randa laiko, o jau nekalbu apie tiesiog buvimą vaiku ir nieko nedarymą specialiai... T. y. tiesiog leisti vaikams būti kūrybingiems ir nuspręsti, kada ir ką jie nori veikti... O dar plius žinant, kad maniškiai turi mokytis kitas kalbas mokykloje, būtų nelabai sąžininga jų atžvilgiu piršti savo kalbą, nes man ji svarbi... Centre esu ne aš, o mano vaikai. (FB)*
44. *Kažkada, kai vaikų neturėjau, buvau užtikrinta, kad vaikus mokysiu lietuvių kalbos iki tobulumo, šalia mokyklinės. Kad lankys visas lietuvių mokyklėles. Kai vaikai gimė, pripirkau „Pupos“ visas knygas. Ir ką, kai vaikai pradėjo lankyti vietinę mokyklą, supratau, kad turiu pasirinkti: ar pavargę vaikai ir besinervuojanti mama, kad vaikai neidealiai rašo lietuviškai ir kai kada nesuderina linksnių, ar laimingi vaikai. Ir atleidau vadžias. Vietinėje mokykloje sekasi puikiai, o lietuvių kalba džiaugiuosi, kad supranta, susikalba su visais, o kad rašo su klaidomis, nebepergyvenu. (FB)*

Nors vaikai retai kada trokšta lankyti mažumos kalbos pamokas, daryti papildomus namų darbus – ypač jei tos kalbos vertė ir prestižas jų akyse yra menki, susidūrusios su didesniu atžalų nenoru, kai kurios motinos apie papildomą lietuvių kalbos mokymą kalbėjo kone kaip apie prievartos prieš vaikus formą: „jau pamokas ruošiant vaikas akis trina, tai kankint vaiką reik?“, „kodėl mamos prisipyrę moko, vargina tuos vaikus šeštadieninėm mokyklom, lyg jiems dar per savaitę mažai pamokų?“, „ne visose situacijose viskas įmanoma, nebent vaikus laikyt iki išnaktų pasisodinus ir per ašaras mokint“, „prievarta mažai ką apskritai pasieksi“. Taigi papildomas lituanistinis ugdymas emigrančių gali būti suvokiamas kaip pernelyg didelė, nebūtina priimti pačioms ir užkrauti vaikams, našta, o galbūt – netgi jiems kenksmingas dalykas.

5.3. Motinų nuolaidumas ir nepakankamos pastangos

Iš to, kas rašyta ankstesniame ir 4.4 skyrelyje, aiškiai matyti, kad motinoms labai sunku išlaikyti pusiausvyrą tarp demokratinio, autoritetu grįsto mažumos kalbos ugdymo, ir drauge būtinybės principingai kreipti vaikus norima linkme, ypač kad šie kalbą mokėtų ne tik buitiniu šnekamosios kalbos lygiu. Autoritarinis kalbų vadybos modelis, kuris, kaip manoma, pasiteisino Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių bangos JAV lietuvių šeimose (Jakaitė-Bulbukienė 2015a), kaip ir griežtas autoritarinis auklėjimo stilius apskritai, šiuolaikiniams tėvams tiesiog nebepriimtinas.

Vis dėlto, žvelgdamos atgal ir komentuodamos nesėkmes su vaikų lietuvių kalba, kai kurios motinos apgailestavo dėl savo nuolaidumo, konstatavo principingumo, griežtumo stoką: „turėjau taip lengvai nepasiduoti“, „taip, mano klaida, kad nuo mažens nelaužiau“, „dvikalbystė labai priklauso ir nuo tėvų užsispyrimo nesugrįžti į lengvesnio kontakto kalbą, bet išlaikyti tą pačią poziciją savo gimtos kalbos atžvilgiu“, „dabar gailiuosi, kad pasidaviau vaikų spaudimui“. Taip pat pripažinta, kad padaryta ne viskas, ką buvo galima padaryti, nepakankamai stengtasi: „pati save kartais kaltinu, gal daugiau pastangų reiktų man įdėti, sudominti“, „lietuviškų multikų mes nežiūrėjom, knygelė neskaitėm“, „galbūt kažkiek apsilėidau“, „kartais būna gėda kažkiek, na, kad neišmokys gal lietuviškai, bet aš pati nedėjau pastangų, kad išmokyti, tai toks ir rezultatas“, „vis dėlto reikia būti labai savikritiška ir pasakyti, kad tos pastangos buvo labai epizodinės, neilgalaiškės, nepakankamai motyvuotos, aš negaliu pasakyti, kad aš labai stengiausi“. Tikėtina, kad nuolaidų elgesį ir nepakankamas pastangas savo ruožtu lemia anksčiau aprašytos netvirtos nuostatos dėl kalbos perdavimo ir tiesiog kitiems dalykams teikiama pirmenybė savo, vaikų ir šeimos gyvenime.

6. Apibendrinimai ir išvados

Lietuvių emigrantų iš mišrių šeimų interviu ir pasisakymų feisbuke analizė atskleidė, kad nedarniąją vaikų dvikalbystę su lietuvių kaip mažumos kalba gali lemti daugybė veiksnių ir jų sąrašas: objektyvių ir subjektyvių, išorinių ir vidinių, pirminių ir antrinių, sociolingvistinių, psichologinių, edukologinių ir kt. Ne visus juos pavyko užčiuopti, atskleisti, nebuvo aiškaus vieningo klasifikavimo pagrindo, ne visada aiškūs priežastiniai ryšiai, pastebėtieji veiksniai gali savitai reikštis konkrečiomis aplinkybėmis konkrečiose šeimose su konkrečiais vaikais.

Jei motinos ne(be)kalba šeimoje lietuviškai, vaikai neįgyja net receptinių mažumos kalbos gebėjimų. Tokį (ne)sąmoningą motinų apsisprendimą gali lemti žinių apie ankstyvosios dvikalbystės pobūdį stoka, kliovimasis mitais, nuojauta, klaidingomis rekomendacijomis. Problema yra ir netvirtos nuostatos dėl lietuvių kalbos, jos perdavimo prasmės nematymas arba netgi neigiamas nusiteikimas savo kalbos ir kilmės šalies atžvilgiu. Moterys gali jaustis nejaukiai dėl to, kad vyrai nesupranta, ką jos kalba su vaikais, joms gali trūkti lietuviškai nesuprantančių partnerių paramos, pastarieji gali netgi daryti spaudimą atsisakyti lietuvių kalbos šeimoje. Motinų troškimas visada kalbėtis su atžalomis gimtąja kalba kertasi su jų pačių jaučiamu bendros šeimos kalbos poreikiu. Dėl to vaikams augant lietuvių kalbos taip pat gali būti atsisakoma arba ji vartojama tik kai šalia nėra vaikų tėvų, o to dažnai negana pakankamai įvesčiai užtikrinti. Emigrantės siekia pritapti gyvenamojoje šalyje, rūpinasi savo ir vaikų integracija ir gali manyti, kad lietuvių kalba tam trukdo. Rinktis daugumos kalbą pastūmėja ir (kultūrinio) menkavertiškumo jausmas, (numanomas) neigiamas socialinės daugumos atstovų požiūris į imigrantų mažumų kalbas. Svetur ilgai gyvenantiems žmonėms gali tapti lengviau, natūraliau bendrauti daugumos kalba, taip pat ir šeimoje su artimaisiais, todėl nuosekliai kalbėti gimtąja su vaikais gali reikėti nemažų pastangų. Motinų motyvaciją labiausiai pakerta vaikų reakcijos į lietuvių kalbą: nors ir kalbinami mažumos kalba, kai kurie nuo mažens šneka tik daugumos arba pereina į

ją vėliau; lietuviškai kalbančias motinas ignoruoja, tildo; prašo ar primygtinai reikalauja, kad jos kalbėtų daugumos kalba; dedasi nesuprantą, kas jiems sakoma lietuviškai, arba išties patiria supratimo sunkumų. Dėl komunikacijos trikdžių, kylančių abipusių neigiamų emocijų, santykių problemų ar siekdamos jų išvengti kai kurios motinos ima vartoti vis daugiau daugumos kalbos ir lietuvių kalbos šeimoje gali būti iš esmės atsisakoma.

Mišrioje šeimoje sunku užtikrinti pakankamą ir kokybišką kasdienį bendravimo lietuvių kalba laiką ir kalbų vartojimo namie pusiausvyrą. Dar kebliau su bene esmine sėkmingai ankstyvajai dvikalbystei sąlyga – gyvu poreikiu vaikams mokėti ir vartoti mažumos kalbą. Kasdieniame gyvenime motinos vaikams yra vienintelės potencialios bendravimo lietuvių kalba partnerės. Vaikai yra linkę rinktis lengvesnį kelią – su dvikalbėmis motinomis (bent tam tikromis temomis) šnekėtis stipresne savo daugumos kalba, ypač jei motinų nejučia taikomos dilingvį ar vienakalbį diskursą daugumos kalba skatinančios strategijos. Pasyvioji ar mažiau sėkminga jaunesnių vaikų dvikalbystė papildomai aiškintina tuo, kad jie anksčiau patiria didesnę aplinkos kalbos įtaką tiek apskritai, tiek konkrečiai per vyresnius savo brolius ar seseris: jei pastarieji nerodo prielankumo mažumos kalbai, į tai būna linkę ir jaunėliai. Skirtingos skirtingų tos pačios šeimos vaikų reakcijos į mažumos kalbą ir tarsi vienodą tų pačių tėvų ugdymą labai priklauso ir nuo asmeninių vaikų savybių.

Kalbant tiek apie pasyviają dvikalbystę, tiek ir apie nepakankamai išplėtotas mažumos kalbos kompetencijas, kaip problema įvardyta kokybiškų ir emigrantų atžaloms patrauklių papildomų lavinamųjų priemonių trūkumas. Knygos, mažumos kalba įgarsinti filmai ir kitos priemonės turėtų užtikrinti didesnę jos įvesties kiekį, kokybę ir įvairovę, kurių sunku pasiekti tik kasdien trumpai buitiskai pabendraujant su vieninteliu aplinkoje mažumos kalbos mokovu – mama. Nepatrauklios šios priemonės vaikams gali atrodyti ir todėl, kad lietuviškai – net ir suprasti – mokama per silpnai, kad būtų galima jomis veiksmingai naudotis. Lietuvių kalbos pamokoms, formaliam skaitymo, (taisyklingo) rašymo mokymui, tolesniam paaugusių vaikų kalbos tobulinimui mišrios šeimos dažnai nemato galimybių. Lietuvių kalba tokiose šeimose dažnai nėra vienintelė mažumos kalba, abu mažumų kalbų vartotojai tėvai nori įtvirtinti savo kalbas vaikų gyvenime, o turimi laiko, energijos ir kiti ištekliai yra riboti. Lemiami dažnai būna tai, kad dažniausiai vaikai labai priešinasi papildomoms mažumos kalbos pamokoms, namų darbams, ir tai labai silpnina tėvų motyvaciją.

Dauguma motinų laikosi požiūrio, kad vaikai turi teisę į laisvę, asmeninį pasirinkimą – taip pat ir savo kalbinės bei kultūrinės tapatybės klausimais. Linkstama manyti, kad jei nenori, prieštarauja, vaikai neprivalo ne tik mokytis mažumos kalbos akademiškai, bet ir ją vartoti. Kilus įtampai, vidiniams ir tarpusavio konfliktams, troškimas rūpintis tarpusavio santykiais, užauginti emociškai sveikus ir laimingus vaikus nusveria nusiteikimą perduoti savo kalbą ir galėti nevaržomai bendrauti ja su atžalomis. Tačiau kai kurios informantės žvelgdamos atgal konstatavo per didelį savo nuolaidumą mažumos kalbos klausimais: gailėjosi, kad nebuvo principingesnės, griežtesnės, mano turėjusios nenusileisti vaikams, galėjusios labiau atsispirti aplinkos ir aplinkinių įtakai, daugiau pačios kalbėti ir aktyviau skatinti vaikus šnekėti lietuviškai, rimčiau užsiimti papildomu lavinimu, skirti tam daugiau pastangų, dėmesio ir pan. Apskritai galima teigti, kad svarbi antrinė nesėkmingos vaikų dvikalbystės su lietuvių kalba priežastis yra patiriamos neigiamos motinų emocijos. Susidūrus su sunkumais ar problemomis patiriama nerimo, netikrumo, baimės, nusivylimo, gėdos, kaltės ir kitų neigiamų išgyvenimų, o tai savo ruožtu gali kelti papildomų sunkumų su vaikų lietuvių kalba.

Nors tikrai ne viskas priklauso nuo tėvų, jie turi išties didelę galią veikti dvikalbę vaikų raidą, formuoti jų nuostatas, kalbinį elgesį bei įpročius (De Houwer 2017). Mažiausia, ką galima padaryti – tai kalbėti su vaiku mažumos kalba, net jei tai reikalauja pastangų, net jei kodai kartais kaitaliojami ir ne visada pavyksta būti nuosekliems, net jei vaikas beveik visada atsakinėja daugumos kalba. Toks tėvų elgesys

yra neabejotinai prasmingas – mažumos kalbos supratimo gebėjimų jokia būdu negalima nuvertinti, pasyvioji dvikalbystė taip pat yra dvikalbystė. Be to, manoma, kad esant palankioms aplinkybėms mažumos kalba gali būti palyginti nesunkiai ir greitai aktyvuota (De Houwer 2007; Slavkov 2015). Dar norėtųsi pabrėžti, kad nei dvikalbio ugdymo nesėkmės, nei sėkmės nėra absoliučios, galutinės ir lemiamos.

Emigrantų vaikų dvikalbystė su lietuvių kalba, pastarosios išlaikymas nėra jokia moralinė prievolė šeimoms. Kaip yra pastebėjęs vienas iš ankstyvosios dvikalbystės tyrimų pirmeivių Werneris Leopoldas, „šeimos gyvenime esama ir kitų dalykų, kurie netgi svarbesni nei kalbiniai gebėjimai“ (cit. iš Baker, Colins 1998: 39). Normalu, kad tėvai atsižvelgia į konkrečią savo situaciją, nusistato prioritetus, pasveria galimybes, atsižvelgia į vaikų poreikius ir polinkius, yra lankstūs, rūpinasi geru emociniu klimatu šeimoje ir pan. Tačiau siektina, kad priimami sprendimai būtų daromi sąmoningai ir apgalvotai, žiūrint ne tik siaurai ir ne tik iš trumpalaikės, bet ir iš ilgalaikės tolesnio gyvenimo perspektyvos. Tam reikalinga, kad būtų plačiau žinoma apie ankstyvosios dvikalbystės naudą, tokių dvikalbių įgyjamus įvairiopos pranašumus; dvikalbystės su mažumos kalba specifiką, galimai laukiančius sunkumus ir jų įveikos būdus; mažumos kalbos svarbą vaiko tapatybei, psichosocialinei, socioemocinei jo bei tėvų gerovei ir tai, kokių padarinių gali turėti kalbos šeimoje netektis.

Literatūra

- Baker, C. 2011. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Baker, C., Prys Jones, S. 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters.
- Barron-Hauwaert, S. 2004. *Language Strategies for Bilingual Families. The One-Parent-One-Language Approach*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781853597169>
- Barron-Hauwaert, S. 2011. *Bilingual Siblings. Language Use in Families*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781847693280>
- Bialystok, E., Craik, F. I. M.; Luk, G. 2012. Bilingualism: Consequences for Mind and Brain. *Trends in Cognitive Sciences* 16, 240–250.
- Blažienė, A. 2016. *Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU leidykla.
- Celešiūtė, I. 2008. Lituaništinio vaikų ugdymo užsienio šalyse ypatumai. *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (6). 52–72. Prieiga internetu: <https://eltalpykla.vdu.lt/1/33132> (žiūrėta 2019-12-21).
- De Houwer, A. 2003. Home languages spoken in officially monolingual Flanders: A survey. *Plurilingual* 24. 79–96.
- De Houwer, A. 2007. Parental language input patterns and children's bilingual use. In *Applied Psycholinguistics* 28, 411–424. <https://doi.org/10.1017/s0142716407070221>
- De Houwer, A. 2009. *Bilingual First Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- De Houwer, A. 2011. Language input environments and language development in bilingual acquisition. *Applied Linguistics Review* 2. L. Wei (ed.). 221–241.
- De Houwer, A. 2015. Harmonious bilingual development: Young families' well-being in language contact situations. *International Journal of Bilingualism*. Vol. 19 (2). 169–184. <https://doi.org/10.1177/1367006913489202>
- De Houwer, A. 2017. Minority Language Parenting in Europe and Children's Well-Being. *Handbook of Positive Development of Minority Children and Youth*. N. J. Cabrera, B. Leyendecker (eds.). Springer.
- De Houwer, A., Ortega, L. 2019. Learning, Using, and Unlearning More than One Language. *The Cambridge Book of Bilingualism*. A. De Houwer, L. Ortega (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 1–12.
- Grosjean, F. 2012. *Bilingual: Life and Reality*. Harvard: Harvard University Press.
- Hilbig, I. 2019. Dvikalbystė Oslo lietuvių šeimoje. *Emigrantai: kalba ir tapatybė II. Keturi sociolingvistiniai portretai*. M. Ramonienė (red.). Vilnius: VU leidykla. 183–241. Prieiga internetu: <https://www.vu.lt/leidyba/knygos/e-knygos> (žiūrėta 2019-12-21)

- Hoffmann, Ch. 1991. *An Introduction to Bilingualism*. London and New York: Longman.
- Yamamoto, M. 2001. *Language use in interlingual families: A Japanese-English socio-linguistic study*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015a. *Lietuvių emigrantų šeima: kalba ir tapatybė*. Daktaro disertacija. Vilnius: VU leidykla. Prieiga internetu: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:11603159/> (žiūrėta 2019-12-21).
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015b. Šeimos kalbų politika ir vadyba. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. M. Ramonienė (red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 67–114.
- Kačkutė, E. 2014. *Narratives of Mothers who Mother in a Foreign Environment*. The European Conference on Cultural Studies, Official Conference Proceedings.
- Karpava, S., Ringblom, N., Zabrodskaja, A. Language Ecology in Cyprus, Sweden and Estonia: Bilingual Russian-Speaking Families in Multicultural Settings. *Journal of the European Second Language Association* 2 (1). 107–117. Prieiga internetu: <https://www.euroslajournal.org/articles/10.22599/jesla.41/> (žiūrėta 2019-12-21).
- Kvale, S. 1996. *Interviews. An introduction to Qualitative Research Interviewing*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Lanza, E. 1998. *Language mixing in infant bilingualism. A sociolinguistic perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Leopold, W. 1939, 1947, 1949a, 1949b. *Speech Development of a Bilingual Child: A Linguists Record*. Evaston: Northwestern Press.
- Myers-Scotton, C. 2009. *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Malden: Blackwell Publishing.
- Montrul, S. 2016. *The Acquisition of Heritage Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Okita, T. 2002. *Invisible work: Bilingualism, Language Choice and Childrearing in Intermarried Families*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/impact.12>
- Pavlenko, A. 2004. ‘Stop doing that, *ia komu skazala!*’: Language choice and emotions in parent-child communication. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 25. 179–203. <https://doi.org/10.1080/01434630408666528>
- Pavlenko, A., Malt, B. C. 2011. Kitchen Russian: Cross-linguistic differences and first-language object naming by Russian–English bilinguals. *Bilingualism: Language and Cognition* 14 (1). 19–45. <https://doi.org/10.1017/s136672891000026x>
- Pavlovitch, M. 1920. *Le langue enfantin: Acquisition du serbe et du Francais par un enfante serbe*. Paris: Champion.
- Ryan, G. W., Bernad, H. R. 2003. Techniques to identify the themes. *Field Methods* 15 (1). 85–109.
- Ronjat, J. 1913. *Le développement du langage observe chez un enfant bilingue*. Paris: Champion.
- Saville-Troike, M. 1987. Dilingual discourse: The negotiation of meaning without a common code. *Linguistics* 25. 81–106.
- Schweizer, T. A.; Ware, J.; Fischer, C. E; Craik, F. I. M.; Białystok, E. 2012. Bilingualism as a Contributor to Cognitive Reserve: Evidence from Brain Atrophy in Alzheimer’s Disease. *Cortex* 48. 991–996. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2011.04.009>
- Slavkov, N. 2015. Language attrition and reactivation in the context of bilingual first language acquisition. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 18: 6. 715–734. Prieiga internetu: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13670050.2014.941785> (žiūrėta 2019-12-21).
- Timofeeva, J., Heen Wold, A. 2012. Cross-linguistic Russian-Norwegian families in Norway: Language choice, family contexts and bilingual development. *NOA norsk som andrespråk* 28 (1). 50–90. Prieiga internetu: <http://ojs.novus.no/index.php/NOA/article/view/860> (žiūrėta 2019-12-21).
- Tsai, K. M., Park, H., Liu, L. L., Lau, A. S. 2012. Distinct pathways from parental cultural orientation to young children’s bilingual development. *Journal of Applied Developmental Psychology* 33. 219–226. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2012.07.002>
- Tseng, V., Fuligni, A. J. 2000. Parent-adolescent language use and relationships among immigrant families with East Asian, Filipino, and Latin American backgrounds. *Journal of Marriage and the Family* 62. 465–476. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00465.x>
- Wong Fillmore, L. 2000. Loss of family languages: should educators be concerned? *Theory into Practice* 39. 203–210. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3904_3